

РЕФОРМА ОРФОГРАФІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: НАПИСАННЯ СЛІВ РАЗОМ ТА ОКРЕМО

Тетяна ХОМЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються питання орфографії німецької мови. Характеризується один із важливих аспектів орфографічної реформи 1996 р.: зміни у правилах написання німецьких слів разом та окремо, а саме сполучення іменників та дієслів, сполучення двох дієслів у різних формах, написання дієслова з прикметниками, дієприкметниками та прислівниками, випадки написання самостійних та службових частин мови в одному словосполученні. Обмірковується доцільність реформування правил окремого та злитого написання слів німецької мови.

Ключові слова: орфографія німецької мови; орфографічна реформа 1996 р.; написання німецьких словосполучень; написання німецьких слів разом та окремо; сполучення іменників та дієслів; сполучення дієслів; доцільність реформування орфографічних правил.

The article focuses on the orthography questions of the German language. One of the important aspects in the 1996 orthographical reform is characterized, such as changes in the rules of writing German words together and separately, namely the combination of nouns and verbs, verbs in a combination of two different forms, writing of verbs with adjectives, participles and adverbs, cases of writing of notional and functional parts of speech in one phrase. The expediency of reforming the rules of the separate and the fusion spelling of German words is considered.

Key words: German orthography; 1996 orthographical reform; writing of German phrases; spelling of German words together and separately; combination of nouns and verbs; verb combinations; expediency of reform spelling rules.

У працях Дудена [1: 54] зазначено, що мова та мовлення можуть мати усну та писемну форму. Усний варіант є акустичним феноменом, писемний – візуальним. Усне мовлення ситуативно обумовлене – і мовець, і слухач беруть участь в одній і тій самій мовленнєвій ситуації. Мовець під час акту комунікації може контролювати розуміння слухача і, по можливості, покращувати своє мовлення, щоб партнер зрозумів його якнайкраще. Відносини між партнерами мають вплив на комунікативну ситуацію. Комунікація означає встановлення зв'язків, їх укріплення, розвиток або розрив.

Усне мовлення завжди обумовлювалося комунікативною ситуацією. Розмовна мова є більш стародавньою, ніж писемна мова, а також історично вважається буденною.

За Дуденом [1: 55] відносини між автором та читачем у писемній мові не є прямими. Написаний текст повинен у всіх ситуаціях бути зрозумілим для читача, тому що, зазвичай, автор тексту не присутній у життєвих ситуаціях і не може безпосередньо спілкуватися із читачем-партнером, як це можливо в усному мовленні. На противагу усній мові, яка має швидкоплинний характер, писемна мова може бути вічною. Тому при написанні є головним – передача інформації, а не порозуміння між мовцями-партнерами.

Опанування письмовими текстами передбачає оперування певною лінгвістичною інформацією. Звуки та літери мають бути приведені у відповідність у свідомості читача. Вміння писати передбачає не просто відтворювати писемні знаки, а правильно їх застосовувати. Форми слів мають, зазвичай, тільки один варіант написання.

Для німецької мови та німецького правопису існують встановлені правила [1: 57]. Хеллер стверджує [7] норми правопису є дуже важливими для мовної спільноти, оскільки писемна мова має за мету зберегти мовні висловлювання протягом існування та розвитку суспільства. Вимог до писемної мови висувається більше, ніж до усної.

Німецька мова, як і всі інші мови, має певну систему правил, за якими належить вживати слова на письмі. Ці правила є однаковими та обов'язковими для всіх, хто пише тексти німецькою мовою. Цими діючими правилами встановлюються рамки німецької орфографії (правопису). З

1996 р. впродовж десяти років правила німецького правопису підлягали перегляду, змінам та реформуванню.

Нові норми та правила наштовхнулися на певний опір мовної спільноти. Зрозуміло, що нововведення були незваними та незвичними, але автори реформи вважали таке ставлення суспільства за природне, бо введення нового завжди потребує часу. На противагу новим нормам старі зразки та правила не вимагають прикладати багато зусиль, і опоненти орфографічної реформи вважали старі правила більш простими. Тому досвід таких нововведень є дуже важливим як у суто лінгвістичній, так і у загальносуспільній сфері.

Стаття має на меті охарактеризувати розбіжності між старими та новими правилами та проаналізувати доцільність орфографічних нововведень, зокрема, у тій частині правопису, де йдеться про написання слів разом та окремо. Припускається, що зміни, проведені в німецькій орфографії, цілком обгрунтовані та логічні, але, звичайно, можна спостерігати і деяку непослідовність у встановленні тих чи інших орфографічних правил.

Реформи правопису німецької мови присвячено багато праць німецьких вчених та матеріалів офіційних органів влади. Я. Вольгемут, Г. Глинц, Г. Цабель, Б. Шаедер досліджували зв'язки між мовою, написанням та правописом. Р. Кьолер, П. Кьолер, К. Хеллер приділили увагу змісту реформи 1996 р. Ю. Нидерхойзер, Г. Штикель проаналізували критичні зауваження щодо багатьох аспектів реформування. До окремої групи треба віднести словники нового правопису видавництва Дудена, Лангеншайдта та словник Т. Іклера.

Правила правопису реформи німецької орфографії 1901-1902 рр. не стосувалися написання слів разом та окремо [7]. Ніде законодавчо не були встановлені норми із роздільного або злитого написання німецьких слів [4]. Оскільки у час між двома офіційними реформами можна було відносно вільно обирати написання слів разом або окремо, то орфографія таких слів становила сумнівні та нерегульовані випадки (radfahren, але Auto fahren).

Дуден [3] стверджує, що в написанні слів разом та окремо не відбулося особливо суттєвих змін, разом з тим написання таких слів стало урегульованим [5]. Роздільне написання за реформою вважається більш прийнятним [7]. При цьому збільшилася кількість слів, що пишуться окремо. Вважається, що через роздільне написання слова сприймаються графічно чіткіше, а читання тексту відбувається більш легко.

Написання окремо є скоріше виключенням, для якого встановлюються чіткі правила. Раніше роздільне та злите написання слів повинно було залежати від їхнього значення: sitzenbleiben - залишатися на другий рік у школі (переносне значення), sitzen bleiben - залишатися сидіти на стільці (пряме значення). За новими правилами цей вираз треба писати завжди окремо [8: 15].

Значення слів має розкриватися в контексті, через слова, що пов'язані із поданим словом. За новими правилами не треба більше замислюватися над тим, чи значення слова є прямим або переносним.

У сполученнях іменника з дієсловом відбувається, головним чином, окреме написання слів. Правило не є повністю новим, воно діяло і раніше у багатьох випадках, але не було єдиним та обов'язковим. Сполучення слів типу Rad fahren або Auto fahren згідно словника Дудена розглядаються тепер як словосполучення, і тому їх треба писати окремо: Acht geben, Halt machen, Maschine schreiben.

До цього часу діяло правило, згідно якого сполучення іменника з дієсловом вживалося на письмі разом та з маленької літери: preisgeben, standhalten [6: 240].

За Лангеншайдтом їх треба було писати з маленької букви і тоді, коли дієслово відмінювалося у різних формах: ich gebe preis, ich halte stand. Якщо іменник безпосередньо передував будь-якій формі дієслова або інфінітиву дієслова, його потрібно було писати з маленької букви, а в усіх інших випадках – з великої. Тому до сьогодні існувало чотири варіанти написання сполучень іменників і дієслів, узагалі не врегульованих.

Infinitiv	Partizip II	Präsens
standhalten	ich habe standgehalten	ich halte stand
radfahren	ich bin radgefahren	ich fahre Rad
kegelschreiben	ich habe Kegel geschrieben	ich schreibe Kegel
Auto fahren	ich bin Auto gefahren	ich fahre Auto

У деяких сполученнях, таких як heimreisen, irreführen, teilnehmen, wettmachen перша частина слова більше не розглядається як іменник і тому пишеться разом та з маленької букви: viele Gäste nahmen an dem Feier teil. Сполучення schlafwandeln та schlussfolgern вважаються нероздільними та становлять виключення із загального правила: Heidi schlafwandelte. Деякі слова можливо писати як разом, так і окремо. Вирішальним є те, чи розглядаються вони в такому разі як група слів, чи виступають складним словом: dank sagen та Dank sagen. Автор тексту сам повинен вибрати той варіант, який відповідає авторським намірам та цілям.

Сполучення інфінітива та іншого дієслова за новими правилами завжди вживається окремо: *bleiben lassen, fallen lassen, spazieren gehen* [5]. До цього часу також потрібно було обирати між прямим та переносним значенням слова: *Obwohl den Beamten ein Platz angeboten wurde, sind sie stehen geblieben* (залишилися стояти, не сідали); *Die Beamten sind vor dem Haus stehengeblieben* (зупинилися, далі не пішли). Зараз навіть якщо віддієслівна форма (Partizip) використовується як означення, сполучення двох дієслів пишеться окремо: *Die kleben bleibenden Schüler sind zu bedauern*. Новий правопис закріплює таке вживання і не допускає виключень.

Сполучення дієслова та дієприкметника, прикметника, прислівника за новою реформою вживаються окремо: *verloren gehen, lieb haben, allein erziehen* [9]. Навіть якщо інші, не якісні, прикметники супроводжуються словами *sehr* та *ganz*, на них розповсюджується те ж саме правило: *Der Pressesprecher hat ganz offen gelassen, wo die Milliardensumme eingespart werden soll*.

Сполучення дієслів з не якісними прикметниками треба писати разом: *fernsehen, freisprechen, totschiagen*. У деяких сумнівних випадках треба звертати увагу на наголос. Якщо обидві складові наголошені, вони пишуться окремо: *schnell laufen, herzlich danken*. Якщо сполучення стало лексичною одиницею, прикметник в ньому перестав бути якісним і наголос падає на нього, то таке сполучення треба писати разом: *einen Betrag gutschreiben*.

Якщо прикметник залишився якісним, можна обирати між роздільним та злитим написанням: *jemandem nahe stehen* або *jemandem nahestehen*. Деякі сполучення дієслова з прикметником пишуться окремо, навіть якщо прикметник не є якісним: *fertig stellen, heimlich tun, übrig bleiben*.

Роздільне та злите написання можуть існувати паралельно: *großschreiben* – писати з великої літери, *groß schreiben* – писати великими літерами. Те ж саме правило стосується і дієслів *kleinschreiben* та *klein schreiben*.

Сполучення дієслова та прислівника із складовою часткою – *wärts* треба писати у більшості випадків окремо: *abwärts laufen, rückwärts fallen* [5]. Хоча такі слова здебільшого мають два варіанти значення, автори реформи вважали за потрібне встановити один варіант написання. Словосполучення *vorwärts kommen* зараз завжди пишеться окремо, незалежно від його значення. Раніше розрізняли пряме і переносне значення цього словосполучення: *vorwärts kommen* – йти вперед по вулиці, *vorwärtskommen* – просуватися у кар'єрній діяльності.

Сполучення із дієслівною зв'язкою *sein* пишуться окремо: *da sein, imstande sein, zusammen sein*. Це правило не має виключень. Якщо супровідні слова *imstande, außerstande, zumute* розглядаються як словосполучення, вони можуть вживатися як разом, так і окремо: *außer Stande sein, zu Mute sein*.

Якщо одне із слів у словосполученні є повнозначним окремим словом, то сполучення треба писати окремо: *hell strahlend, Not fallend* [10: 15-16]. Якщо ж перше або друге слово не є самостійним, то сполучення передається на письмі як одне поняття, слова пишуться разом: *schnellstmöglich*. Якщо ж перша частина словосполучення виступає не простим, а складним словом, то його сполучення з дієсловом пишеться окремо: *überhand nehmen fürlieb nehmen*. Рівні за ступенем важливості прикметники вживаються на письмі разом: *blaugrau* [2: 1124].

Отже, необхідно зазначити, що у цій частині новітня реформа німецького правопису має більш послідовний та цілеспрямований характер, ніж ті перетворення, що стосуються інших орфографічних аспектів. Важливою рисою є те, що правопис окремого та злитого написання німецьких слів зазнав лише незначних змін. Правила стали більш чіткими та зрозумілими. Нормативними стали вважатися випадки окремого написання слів, а виключенням – написання слів разом.

У більшості випадків правила, що стосувалися розрізнення прямого та переносного значення слів, скасовані. Тепер у нормативах прослідковується акцент на самостійності повнозначних слів або на залежності службових слів. Також у деяких випадках цей аспект пов'язаний з наголосом на першому або другому слові у словосполученні.

Процес розрізнення прямих та переносних значень слів та сполучень поступився місцем процесу точного та ясного вживання певного слова у контексті, його залежності від інших слів. У цьому випадку автор тексту бере на себе відповідальність за чітке формулювання думок та влучне вживання слів. Його цілі та наміри повинні бути відтворені через вдале вживання контексту із поданим словом, а також бути зрозумілими читачеві.

За нормами стало можливим паралельне написання деяких слів. В одних випадках це залежить від значення повнозначних слів, як у разі із словами *groß schreiben, klein schreiben – großschreiben, kleinschreiben*. В інших випадках треба визначити, чи є слова, що входять до складу сполучень, одним поняттям, чи вони утворюють групу слів (*imstande sein – im Stande sein*).

Більшість правил цього розділу німецької орфографії функціонують без виключень. Такими є, наприклад, правила сполучення двох дієслів, правила сполучення дієслова з прислівником з часткою – *vorwärts*. Із правила окремого написання іменника з дієсловом є випадки виключень, коли перша частина слова не розглядається як іменник (*teilnehmen*), або сполучення є нероздільним поняттям (*schlafwandeln*).

Найменше врегульованим і дещо складнішим залишається правило поєднання дієслова та прикметника, де потрібно визначати, чи є прикметник якісним. І навіть з якісними прикметниками можливе паралельне написання (*jemandem nahe stehen – jemandem nahe stehen*). Також є виключення з цього правила (*heimlich tun*).

Подальшого аналізу потребують інші аспекти змісту орфографічної реформи 1996 р., їхня доцільність та відповідність меті реформи, такі як розставлення розділових знаків, вживання великої літери, поділ на склади, написання слів через дефіс.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – Mannheim: Bibliographisches Institut, 1998. – 912 S.
2. Duden. Die deutsche Rechtschreibung. – Mannheim: Bibliographisches Institut, 2000. – 1216 S.
3. Duden. Crashkurs // www.duden.de 13.04.2001.
4. Duden. Die Neuerung der Rechtschreibung www.duden.de 15.03.2001.
5. Duden. Die Deutsche Rechtschreibung. – Mannheim: Bibliographisches Institut u. Brockhaus AG, 2006. – 910 S.
6. Flückinger M., Gallmann P. Richtiges Deutsch. Praktische Grammatik der deutschen Sprache. – Berlin/München: Langenscheidt, 1988. – 328 S.
7. Heller K. IDS Sprachreport. Extraausgabe // www.ids-mannheim.de 15.03.2001.
8. Heller K. Rechtschreibung. Die aktuelle Reform. Wörterliste der geänderten Schreibungen. – Stuttgart: Klett, 1996. – 70 S.
9. Mentrup W. Neuregelung der Rechtschreibung // www.ids-mannheim.de 13.04.2001.
10. Schaefer B. Zur Neuregelung der deutschen Rechtschreibung. Darstellung und Kommentierung der Beschlüsse der Wiener Orthographischen Konferenz. – Bonn: Norman Verlag, 1995.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Хоменко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія німецької мови.